

STANJE MLINICA U BLIZINI PARKA PRIRODE VRANSKO JEZERO I MOGUĆNOST NJIHOVE OBNOVE TE STAVLJANJE MLINICA NA LISTU TURISTIČKIH DESTINACIJA

MIRA HLANUDA-VEGAR □ Zavičajni muzeju Biograd na moru, Biograd

sl. 1. Baleka mlin, Vrana

sl. 2. Ostaci mlinskih, Baleka mlin

sl. 3. Ostaci mlina u blizini Svete Nedjelje, Vrana

sl. 4. Crkva Svete Nedjelje – regionalni marijanski kult

Vranska je regija kulturni, ekološki, hidrografski specifikum. Na jugozapadu graniči s biogradskom i zadarskom regijom, na sjeveroistoku s nadinskom, benkovačkom i bibrirskom, a na juigoistoku sa skradinskom. Samom Vranskom regijom dominira mjesto Vrana, izvor i vodotok Pećine, plodna ravnica bogata humusom, Vransko jezero, koje je najveće na Jadranu, a i prometno je povezana s Primorjem, Ravnim kotarima i Bukovicom.

Arheološki nalazi govore da je naseljavana od prapovijesti do danas, a već su Rimljani na tom prostoru gradili *ville rustice*, pogone za preradu vinove loze i maslina, pri čemu veliku ulogu imaju mlinovi i tijeskovci za preradu ulja i žitarica.

Kao rimsko naslijeđe tog prostora svakako valja spomenuti i rimski akvedukt, koji je trasiran od izvora Pećine, u duljini 42 km do Zadra. Pretpostavlja se da je izvor Pećine bio posebno kultno mjesto starih Liburna, na kojemu se štovalo domaće božanstvo izvora i pećine.¹

Prve pisane vijesti o vodenicama tog kraja potječu iz 13. stoljeća, no zna se da je u 11. stoljeću na vodotoku Vrbica postojala mlinica na posjedu samostana sv. Kuzme i Damjana (rogovska opatija) jugoistočno od crkvice sv. Mihovila, u mjestu Sv. Filip i Jakov. Prema pisanim izvorima, rogovska je opatija posjedovala mlinove za žito u Vrbici već u 16. st., a poznat je podatak da je u ime zakupa mlina samostan dobivao 200 libara svinjskog mesa godišnje i besplatno je mogao samljeti 3 stara žita mjesečno.²

U najezdi Turaka na to područje srušena je većina mlinica, ali se nakon protjerivanja Turaka obnavljaju i mlinice. Poznat je podatak da je 1681. zadarska obitelj Vitanovići u Vrani na Kakmi podigla jednu vodenicu. Godine 1874. u Vrani je bilo 5 mlinova, a u Kakmi 4 mlina na vodu, a imali su jednako toliko mlinara.³

Osim jačih vodotoka u biogradskoj regiji, a to su vodotoci Krke i Zrmanje, postojali su i manji vodotoci, stalni ili povremeni, sjeverozapadno od Vranskog jezera.

¹ Boris, Ilakovac. *Vranska regija u rimsko doba*, Povijest Vrane, Zagreb 1971.

² Tomislav, Raukar. *Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u 15. i 16. stoljeću*, Historijski zbornik 1970-1971., str 221.

³ Šime, Peričić. *Stare mlinice zadarskog kraja*, Radovi Zavoda za povijest znanosti HAZU, sv. 39./1977., str 161-180.

sl. 5. Dio zaseoka Kneževići, Vrana

sl. 6. Ostaci stupe i mlina u blizini Crkve Svete Nedjelje

sl. 7. Mate Knežević sa suprugom u čijoj je kući bio mlin

To su bili vodotoci Kotarke, Vrbice, Burelovice, a u blizini njih bili su izvori Kakme, Stabnja, Pećine, Matić.⁴

Kao što je poznato, vodenice su bile u vlasništvu pojedinaca, grupe mještana te pojedinih samostana. Sredinom 19. stoljeća situacija je slična. Vlasnici mlinica u načelu su na račun ušura pobirali 1/15 ili, kasnije, 1/20 samljevenog žita. U vodenicama se brašno mjerilo na oke i poluoke, a tako se plaćao i ušur, najčešće u naturi.⁵

Početkom 20. stoljeća, osim vodenica, grade se i prvi mlinovi na benzin, i to u Benkovcu i Stankovcima.⁶

Kao što je već navedeno, najjači mlinovi na tim područjima postojali su na obilnim vodotocima Krke i Zrmanje, ali za to je područje zanimljiv podatak da su ljudi iskorištavali i manje vodotoke, rječice područja kojima su gravitirali, a nisu obilovali vodom cijele godine nego samo povremeno, što upućuje na golem trud pučanstva za preživljavanjem i na veliku borbu za dobivanje žitarica, kojih je uglavnom često bilo nedostatno za prehanu svekolikog pučanstva, tako da je u

nerodnim godinama čak i država morala intervenirati dijeleći ljudima nužne količine hrane za preživljavanje.

Na temelju terenskog rada i razgovora s kazivačima snimljeno je postojeće stanje vodenica na području Vranskog bazena, uključujući i mlinice-vodenice, koje se nalaze u sastavu Parka prirode Vransko jezero.

SNIMKA POSTOJEĆEG STANJA

1. Na cesti koja vodi do mjesta Vrane, a na samom rubu ornitološkog rezervata, nalazi se zgrada mlina-vodenice čiji je posjednik obitelj Rogić. Mještani tu zgradu nazivaju Baleka mlin. To je vodotok Pećine. Mlin je bio u funkciji do 1962. godine. U zgradi su radila četiri mlina i tri stupe. Graniči s Parkom prirode Vransko jezero i zanimljivo je kao moguća turistička destinacija.

2. Ostaci zgrade mlina u blizini crkve Svete Nedjelje. Mlin je u ruševnom stanju, nema krova, okoliš je prilično nedostupan. U zgradi postoje ostaci dvaju mlinova i pripadajućih stupa. Vodotok se zove Škorobić. Mlinica zahtijeva kompletnu rekonstrukciju i čišćenje korita radi boljeg dotoka vode.

⁴ Isto.

⁵ Oka je drvena mjera, a sadržavala je različite težine pojedinih vrsta žitarica: 1 oka = 1,25 kg žita (ječma), 1,25 kg pšenice, 1,50 kg raži, 1,50 kg kukuruza. Deset oka činilo je polučak. Polovica polučka zove se petak.

⁶ Šime, Peričić. *Problem dalmatinskog mlinarstva u IX. stoljeću*, RZ HAZU Zadar, sv. 34./1992., str 161-180.

sl. 8. Vodokok Pećine u blizini Tokića mlina, Vrana

sl. 9. Ostaci Tokića mlina

Kako je u blizini regionalno marijansko svetište Sveta Nedjeljica, zgradu mlina bilo bi zanimljivo obnoviti i staviti na listu mogućih turističkih destinacija. Posjednik je također obitelj Rogić.

3. Kneževića mlin. U njemu se mljelo žito do prije tridesetak godina na izvoru Bibe. U kući je bila i jedna stupa.

4. Tokića mlin. Vrlo je zanimljiva zgrada, a vodotok Pećine je jak. Postoje ostaci zgrade u kojoj su bila tri mlina i dvije stupe. Nije moguće snimiti stupe jer su zarasle u korov.

PRIJEDLOZI U VEZI S OBNOVOM MLINICA I NJIHOVIM UVRŠTAVANJEM NA LISTU TURISTIČKIH DESTINACIJA

Tradicijski način uzgoja, prerade žitarica i put od zrna do pogače u različitim je povijesnim razdobljima bio mukotrpan i pun rizika. Na tom je putu trebalo prijeći mnoge faze i svladati mnoge prepreke. Završna faza tog truda jest mljevenje žita u vodenicama, koje su na ovim prostorima uglavnom bile u funkciji do šezdesetih godina 20. stoljeća.

U današnjim globalizacijskim procesima, kada se gubi svaka individualnost i posebnost kultura, bilo bi zanimljivo, posebno u atraktivnim prostorima kao što su nacionalni parkovi, a pogotovo parkovi prirode, očuvati posebnosti određenog kraja pretvarajući ih u neku vrstu muzeja *in situ*, gdje bi se posjetiteljima mogle demonstrirati crtice iz tradicijske narodne kulture, u ovom primjeru mljevenje žita u vodenicama.

Za Park prirode Vransko jezero, ali i za samo mjesto Vrana, osobito je zanimljiv mlin u blizini crkve Svete Nedjeljice, koji graniči s Parkom prirode Vransko jezero. Crkva Svete Nedjeljice zavjetna je crkva i regionalno marijansko kultno mjesto, u koje su cijelo stoljeće hodočastili ribari, pastiri i ratari Bukovice, Ravnih kotara i Biogradskog primorja moleći se za svoje zdravlje i zdravlje ukućana, kao i za zdravlje stoke. Vjerovalo se da je ta crkva i kip Svete Nedjeljice u njoj (Gospin kip) posebno kultno mjesto, odnosno mjesto posebnih moći.

To je kultno mjesto i danas aktualno: naime, predaja kaže da se u blizini kapele trima pastiricama ukazala Gospa, koja je iskazala zabrinutost zbog nekršćanskog ponašanja mještana, posebno zbog nepoštovanja

nedjelje kao dana bogoslužja i čovjekova posvećivanja duhovnim vrijednostima, dana kada čovjek nalazi vremena za sebe i Boga. To je bilo upozorenje mještanima da zanemaruju duhovno radi materijalnoga.

Prema viziji pastirica, Gospu su nazvali Sveta Nedjeljica, a o svojoj viziji obavijestile su tadašnjeg župnika, koji je na mjestu dotadašnje kapele, zajedno s mještanima godine 1904. sagradio crkvu u čast Svete Nedjeljice. U istoimenoj se crkvi nalazi kip u čiju nadnaravnU moć pučanstvo vjeruje već cijelo stoljeće.⁷

Tradicijska narodna kultura stanovništva Vranskog bazena, čiji je dio i Park prirode Vransko jezero, kulturni je, ekološki i hidrografski specifikum.

Obnova mlinice – vodenice u blizini zavjetne crkve Svete Nedjeljice u Vrani bio bi velik doprinos očuvanju baštine, a ujedno bi pridonio promicanju samog Parka prirode Vransko jezero i njegovih ljepota.

Tijekom svoga terenskog rada, i na temelju razgovora s vlasnicima mlinica, upravom Parka prirode Vransko jezero i djelatnicima Uprave za zaštitu kulturne baštine – Konzervatorskog odjela Zadar došla sam do spoznaje da bi ideju obnove mlinica na području Parka prirode Vransko jezero bilo moguće realizirati u sljedećemu trogodišnjem razdoblju, ali bi prethodno trebalo poduzeti sljedeće:

- dobiti pismenu suglasnost vlasnika i posjednika mlinica čija se obnova predlaže
- uvrstiti obje mlinice u preventivnu zaštitu, sukladno članku 10. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara
- na temelju elaborata i izrade fotografskoga, arhitektonskoga i građevinskog projekta obnove mlinica, uključujući prijedlog konzervatorskih radova, pronaći sredstva za njihovu obnovu.⁸

Obnovom mlinica na granici Parka prirode Vransko jezero, koji se nalazi u blizini svetišta – crkve Svete Nedjeljice – posjetitelj ili putnik namjernik, vjernik ili organizirana grupa turista dobili bi cjelovitu i bogatu sliku naše baštine u tom božanstvenom krajoliku.

Ujedno bi se dobio uvid u to kako su se univerzalna ljudska potreba kao što je prehrana, odnosno izrada kruha, te duhovnost i pobožnost manifestirale u ovoj lokalnoj zajednici.

⁷ Mira, Hlanuda-Vegar. *Pučka pobožnost i zavjetne crkve biogradskog kraja*, Zadarska smotra, 1-2/2006., Matica hrvatska, Zadar, 2006.

⁸ Nositelji aktivnosti bili bi:

- Park prirode Vransko jezero
- Župni ured Vrana
- Turističko društvo Pakoštane
- Uprava za zaštitu kulturne baštine
- Konzervatorski odjel Zadar
- Zavičajni muzej Biograd na Moru

sl. 10. Zgrada Tokića mlina, Vrana

Obnova mlinica u blizini svetišta i parka prirode bio bi golem doprinos očuvanju našega kulturnog identiteta prije globalizacijskih procesa.

LITERATURA

1. Ilakovac, Boris. *Vranska regija u rimsko doba* // Povijest Vrane, Zagreb, 1971.
2. Tomislav, Raukar. *Ekonomski odnosi na posjedima Rogovskog samostana u 15. i 16. stoljeću* // Historijski zbornik, 1970-1971.
3. Šime, Peričić. *Stare mlinice zadarskog kraja* // Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU, sv. 39./1977., str. 161-180.
4. Šime Peričić. *Problem dalmatinskog mlinarstva i IX. stoljeću*, Radovi RZ HAZU Zadar, sv. 34./1992., str. 161-180.
5. Mira, Hlanuda-Vegar. *Pučka pobožnost i zavjetne crkve biogradskog kraja* // 6. Zadarska smotra br.1-2, 2006., Matica hrvatska, Zadar

Primljeno: 26. rujna 2007.

THE CONDITION OF THE MILLS CLOSE TO VRANSKO LAKE NATURE PARK AND THE POSSIBILITY OF RENOVATING THEM AND INCLUDING THEM ON A LIST OF TOURIST DESTINATIONS

The point of departure of this paper is that in the upcoming period marked by processes of globalisation, when cultural individuality and distinctiveness are being lost, it would be interesting, particularly in attractive areas such as the national parks, and very much so in the nature parks, to cultivate the special features of a given area, and to turn them in effect into museums in situ. Here traits of the traditional folk culture could be shown to the visitors, in this case the grinding of grain in the water mills. The traditional folk culture of the population of Vransko basin, a part of which is Vransko Lake Nature Park, constitutes a particular set of cultural, ecological and hydrographic circumstances. On the basis of field work and conversation with informants, the author arrived at a picture of the existing condition of the water mills in the Vransko Basin area, including the floating water mills in the Vransko Lake Nature Park and provides in the paper a short review of and possible proposals for the renovation of the mills, which she sees as a contribution to the promotion of Vransko Lake Nature Park and its beauties, as well as a contribution to the preservation of the Croatian heritage.

Fotografije: Fototeka Zavičajnog muzeja Biograd na Moru; snimila: Mira Hlanuda Vegar